

KS. DARIUSZ LIPIEC

DUSZPASTERSTWO NIEPEŁNOSPRAWNYCH W DIECEZJI

Mianem niepełnosprawnych określane są osoby mające ograniczenia uniemożliwiające normalne funkcjonowanie w życiu społecznym i religijnym¹. Ograniczenia te mogą być trojakie. Pierwsza ich grupa to ograniczenia sensoryczne. Dotyczą one najczęściej uszkodzenia w obrębie zmysłu wzroku i słuchu, jak również mogą one występować w obu tych zmysłach. Kolejna grupa ograniczeń to ograniczenia w aparacie ruchowym, obejmująca uszkodzenia kończyn i innych części ciała, uniemożliwiające prawidłowe poruszanie się. Inna grupa ograniczeń dotyczy sfery psychicznej człowieka. Ograniczenia mogą być wrodzone, wskutek zmian genetycznych, uszkodzeń płodu lub komplikacji okołoporodowych, lub nabyte. Ich etiologia może być różnorodna: przebyte choroby, urazy i inne przyczyny. Niepełnosprawność może dotyczyć człowieka w różnym stopniu, co skutkuje w codziennym jego funkcjonowaniu, w procesie kształcenia i wychowania, w zdolności do podjęcia pracy zawodowej i w innych dziedzinach życia. W zależności od momentu zaistnienia niepełnosprawności w życiu człowieka, wpływa ona w różny sposób na rozwój fizyczny, psychiczny i duchowy człowieka².

Ograniczenia wynikające z niepełnosprawności znajdują odzwierciedlenie w życiu społecznym człowieka. Najczęściej, w mniejszym lub większym stopniu, upośledzają uczestnictwo człowieka w różnych aspektach życia wspólnotowego,

Ks. dr hab. DARIUSZ LIPIEC – kierownik Katedry Organizacji Duszpasterstwa KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: dlipiec@kul.pl

¹ Por. A. K i c i ń s k i. *Niepełnosprawny*. EK t. 13 kol. 1153-1154.

² Por. B. L. B l o c k. *Człowiek chory i niepełnosprawny*. W: *Środowiska specjalnej troski*. Red. M. Kalinowski. Lublin: Wydawnictwo KUL 2003 s. 55-56.

a w niektórych przypadkach całkowicie je uniemożliwiają. Dotyczy to głównie osób z niepełnosprawnością w stopniu głębokim lub ze sprzężoną niepełnosprawnością, to znaczy obarczonych więcej niż jednym jej rodzajem. Ograniczenia spowodowane niepełnosprawnością skutkują we wszystkich aspektach życia społecznego: kulturalnym, gospodarczym i politycznym. Mają one także negatywne następstwa w życiu religijnym osób nimi dotkniętych.

1. OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNE WE WSPÓLNOCIE KOŚCIOŁA

Ludzie niepełnosprawni są w pełni podmiotami mającymi godność osobową. Godność osób niepełnosprawnych jest niezbywalna i nienaruszalna. Nie jest ona zależna od stopnia niepełnosprawności; nawet osoby z głębokim stopniem upośledzenia fizycznego lub intelektualnego nie są jej pozbawione. Godność bowiem nie jest zależna od sprawności albo kondycji człowieka, lecz jest cechą przypisaną osobie ludzkiej³.

Niezbywalna wartość osoby ludzkiej, którą jest godność, znajduje potwierdzenie w zbawczym planie Boga względem człowieka. Bóg powołuje człowieka do istnienia z miłości do niego, czyniąc go istotą podobną sobie. Na obraz Boży został stworzony każdy człowiek; każdy też nosi w sobie Jego podobieństwo. Na obraz Boży i z woli Bożej stworzone zostały także osoby niepełnosprawne. Ubytek w sferze zmysłów, aparatu ruchowego lub ograniczenia w sferze intelektualnej, nawet te o największym stopniu, nie zamazują w człowieku Bożego podobieństwa. Chociaż osoby niepełnosprawne postrzegane są niekiedy jako posiadające pewne „braki” w porównaniu z innymi i w ocenie niektórych ludzi trudno jest dopatrzeć się w nich boskiej doskonałości, to obraz Boży nie jest w nich w żaden sposób „zamazany”. Ponieważ osoby takie są w wielu dziedzinach „słabsze” od ludzi sprawnych, są przez Boga w sposób szczególnie kochane.

Szczególne miłość Boża, jaka jest udziałem osób niepełnosprawnych, niekiedy trudna jest do zauważenia przez ludzi stykających się z nimi. Niepełnosprawność i jej skutki postrzegane są jako nieszczęście człowieka. Wielu ludzi, także chrześcijan, w niepełnosprawności dostrzega karę Bożą za grzechy osobiste człowieka lub jego bliskich, albo też brak Bożego błogosławieństwa. Często swoją kondycję widzą tak sami niepełnosprawni. Istnienie ogra-

³ Por. W. Chudy. *Sens życia a sens trudu. U podstaw rozważań problemu sensu życia osób niepełnosprawnych*. W: *Osoby niepełnosprawne w życiu społeczeństwa i Kościoła*. Red. A. Bartoszek, D. Sitko. Tarnów: Biblos 2003 s. 37-43.

niczeń odczytują oni jako oznakę zapomnienia przez Boga lub gorszego traktowania niż innych ludzi. Takie postrzeganie własnej niesprawności prowadzi do buntu przeciw Bogu⁴.

Przyjście na świat człowieka obciążonego niepełną sprawnością lub nabycie niesprawności w ciągu jego życia oznacza, że Bóg ma wobec niego szczególny plan. Każdy człowiek obdarzony jest przez Boga powołaniem, które wskazuje na jego miejsce w czasie i przestrzeni. Bóg powołuje człowieka do współpracy ze sobą, zapraszając go do wypełnienia indywidualnej, jemu właściwej roli w świecie i w społeczeństwie. W takim rozumieniu powołania człowieka jego niepełnosprawność jawi się nie jako kara Boża i nieszczęście człowieka, ale jako specjalny dar jemu dany, oznaczający zaproszenie przez Boga do szczególnej współpracy. Dar niepełnosprawności w porównaniu z innymi darami jest trudniejszy do przyjęcia, a powołanie człowieka niepełnosprawnego trudniejsze do zrealizowania⁵. Należy jednak pamiętać, że Bóg obdarzając człowieka powołaniem udziela mu jednocześnie wszelkich pomocy do jego zrealizowania. Dar taki jest jednocześnie wezwaniem wspólnoty ludzkiej i kościelnej, aby pomóc człowiekowi obdarzonemu powołaniem w niepełnosprawności w jego realizacji.

Ludzie niepełnosprawni wraz ze sprawnymi zostali odkupieni przez mękę, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa. Stali się nowym stworzeniem i ludem Bożym, powołanym do budowania Królestwa Bożego na ziemi, zmierzającym do osiągnięcia pełni zbawienia w rzeczywistości eschatologicznej. Chrystus oddał życie za ludzi sprawnych i niepełnosprawnych⁶. Wszyscy zatem wezwani są do ofiarowania swego życia Bogu. Osoby niepełnosprawne zostały zaproszone do szczególnego złączenia własnego cierpienia z cierpieniem Chrystusa. Swego cierpienia nie powinny one postrzegać jako zła, ale łącząc je z męką Zbawiciela winny ofiarować za zbawienie innych ludzi. Cierpienie ofiarowane przez osoby niepełnosprawne ma duże znaczenie w oczach Bożych. Z tego powodu niepełnosprawni powinni ofiarować go zwłaszcza za ludzi sprawnych fizycznie i psychicznie, ale oddalonych od Boga⁷.

⁴ Por. D. Kornas - Biela. *Osoba niepełnosprawna, chora, cierpiąca: nauczanie Jana Pawła II*. W: *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*. Red. D. Kornas-Biela. Lublin: Wydawnictwo KUL 2000 s. 358-360.

⁵ Por. A. Bartoszek. *Niepełnosprawność osób jako wyzwanie moralne*. W: *Osoby niepełnosprawne w życiu społeczeństwa i Kościoła* s. 78-79.

⁶ Jan Paweł II. Homilia *Kościół jest dla was „gościnnym domem”* (Rzym 3.12. 2000). *OsRomPol* 22:2001 nr 2 s. 43.

⁷ E. Czacka. *O cierpieniu*. W: *Wypisy tyfologiczne*. T. 3. Red. C. Gawrysiak. Warszawa: ATK 1977 s. 94-96.

Przez sakrament chrztu osoby niepełnosprawne włączone są do wspólnoty Kościoła. Bez względu na czas zaistnienia niepełnosprawności i jej stopień, ludzie dotknięci nią są pełnoprawnymi członkami wspólnoty eklezjalnej. Są oni powołani przez to do podmiotowego zaangażowania się w budowanie komunii kościelnej na miarę swoich możliwości⁸.

Osoby niepełnosprawne powołane są do budowy Kościoła jako wspólnoty wiary. Mają prawo do słuchania słowa Bożego, by móc nim żyć, a następnie głosić go innym. Tak, jak osoby sprawne, niepełnosprawni mają prawo otrzymać cały depozyt wiary. Nie można, kierując się litością, pomijać treści trudnych do zaakceptowania przez osoby z ograniczeniami lub interpretować ich ze szkodą dla autentyczności wykładu wiary. Do możliwości percepcji osób niepełnosprawnych należy dostosować sposób i formy głoszenia Dobrej Nowiny. W przepowiadaniu należy uwzględnić możliwości percepcji słuchaczy: ich zdolności intelektualne, możliwości zapamiętywania. Trzeba także mieć na względzie ograniczenia sensoryczne adresatów słowa Bożego: upośledzenie widzenia, słuchu lub obu tych zmysłów jednocześnie, biorąc pod uwagę zarówno stopień ich uszkodzenia, jak stopień zrehabilitowania odbiorców. Należy dostosować do nich formy i metody przepowiadania, dobierając właściwe, jak również korzystać z odpowiedniej pomocy⁹. Pomoc taką mogą świadczyć tłumacze języka migowego, tłumacze „alfabetu do ręki” i inni specjaliści. W przepowiadaniu do niepełnosprawnych należy korzystać również z pomocy technicznych, którymi są urządzenia wspomagające słuch słabosłyszących i wzrok słabowidzących.

Głoszący słowo Boże niepełnosprawnym nie mogą korzystać ze wszystkich form przepowiadania w takim samym stopniu i zakresie, w jakim korzystają w głoszeniu do ludzi sprawnych. Utrudnienia w poruszaniu się, w percepcji sensorycznej i intelektualnym przyswojeniu treści wykluczają często osoby niepełnosprawne z uczęszczania do kościoła, sali katechetycznej i w inne miejsca, w których odbywa się przepowiadanie orędzia zbawczego. Aby słowo Boże dotarło do niepełnosprawnych, głoszący powinni wyjść z inicjatywą do takich osób i dotrzeć do nich w miejscu i w formie dla nich dogodnych. Z drugiej jednak strony, w celu budowania kościelnej wspólnoty wiary, głoszący powinni wykorzystać wszelkie dostępne środki, aby włączać osoby niepełnosprawne do życia wspólnotowego, na miarę ich możliwości.

⁸ Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych nr 12. AK 76:1984 z. 1 s. 15.

⁹ Por. K. P ó ł t o r a k. *Duszpasterstwo niesłyszących*. W: *Duszpasterstwo specjalne*. Red. R. Kamiński, B. Drożdż. Lublin: Atla 2 1998 s. 173-175.

Osoby niepełnosprawne powinny być podmiotowo zaangażowane w głoszenie słowa Bożego. Świadczenie ich słowa i życia jest cenne zarówno w środowisku ludzi z ograniczeniami, jak w środowisku ludzi sprawnych. Ważne jest również włączanie osób niepełnosprawnych, na miarę ich możliwości, w pomoc osobom i zrzeczeniom, których charyzmatem jest głoszenie Dobrej Nowiny. Zaangażowanie niepełnosprawnych wzmacnia siłę przekazu, a także służy ich uświęceniu i integracji eklezjalnej.

Podobnie należy postrzegać uczestnictwo osób niepełnosprawnych w Kościele-wspólnocie kultu. Na mocy sakramentu chrztu mają oni prawo otrzymywać wszystkie dobra duchowe Kościoła, potrzebne do osobistego uświęcenia i budowania Królestwa Bożego¹⁰. Mają oni także prawo do aktywnego zaangażowania w dzieło uświęcenia człowieka i świata. Szczególnej troski ze strony wspólnoty wierzących wymaga przygotowanie i korzystanie przez osoby niepełnosprawne z sakramentów. Ze względu na rodzaj, a zwłaszcza stopień ograniczenia z poważnymi problemami wiąże się przygotowanie dzieci niepełnosprawnych do pierwszej spowiedzi i Komunii świętej. W niektórych wypadkach przygotowanie ma charakter indywidualny. Także korzystanie z tych sakramentów wymaga zaangażowania dodatkowych osób i środków, jak również przystosowania przestrzeni liturgicznej do potrzeb i możliwości osób z ograniczeniami. Nie wszystkie osoby niepełnosprawne z kolei zdolne są do przyjęcia sakramentu małżeństwa; nie są one w możności zrealizować wszystkie istotne cele małżeńskie. Przygotowanie do małżeństwa osób niepełnosprawnych także wymaga dostosowania do ich ograniczeń.

Osoby niepełnosprawne powołane są do pogłębiania osobistych więzi z Bogiem przez modlitwę. Ograniczenia, zwłaszcza fizyczne, często wpływają na zwrócenie się ludzi niepełnosprawnych do Boga. Pogłębianie ich relacji z Ojcem wymaga pomocy ze strony wspólnoty kościelnej, ponieważ relacje te mogą być skoncentrowane wokół cierpienia, którego źródłem jest niepełna sprawność. Pomoc członków wspólnoty powinna mieć charakter religijny i psychologiczny. Modlitwa osób niepełnosprawnych nie może jednak ograniczać się do osobistego aspektu ich dialogu z Bogiem. Należy ukazywać takim ludziom wartość modlitwy, zwłaszcza połączonej z ofiarowaniem cierpienia, jako środka uświęcenia i zbawienia innych. Trzeba wskazywać niepełnosprawnym na konieczność budowania duchowej wspólnoty z innymi wierzącymi, opartej na modlitwie, oraz na potrzebę modlitwy za ludzi oddalonych od Boga.

¹⁰ Por. B. A v e r w a l d. *Leben mit geistig Behinderten in christlichen Gemeinden*. Essen: Die blaue Eule 1984 s. 82-87.

Przez sakrament chrztu osoby niepełnosprawne uczestniczą w Kościele-wspólnocie miłości. W ciągu wieków postrzegano ludzi z ograniczeniami fizycznymi i psychicznymi przede wszystkim jako adresatów pomocy Kościoła¹¹. Uznając ich za niezdolnych lub mających poważne trudności w samodzielnym funkcjonowaniu otaczano ich opieką, starając się zapewnić im przede wszystkim schronienie i utrzymanie. Bardziej samodzielnych spośród nich motywowano do pomocy w zdobywaniu środków utrzymania. W mniejszym stopniu przygotowywano ich do samodzielnego życia przez wychowanie i kształcenie¹².

Wielu niepełnosprawnych także współcześnie nie jest zdolnych do samodzielnego funkcjonowania. Wymagają oni pomocy wyspecjalizowanych placówek i odpowiednio przygotowanych osób. Pod względem zabezpieczenia materialnego również wielu niepełnosprawnych wymaga wsparcia instytucji państwowych i społecznych. W taką pomoc powinna włączyć się również wspólnota eklezjalna. Potrzebne jest aktywne zaangażowanie Kościoła w wychowanie, kształcenie, rehabilitację oraz wsparcie materialne i psychiczne osób niepełnosprawnych¹³. Instytucje kościelne powinny współdziałać z organizacjami pracującymi na rzecz osób z ograniczeniami¹⁴. Wspólnota Kościoła powinna także nieść konieczną pomoc materialną, zwłaszcza najuboższym niepełnosprawnym i ich rodzinom.

Kościół nie może jednak ograniczać działalności na rzecz niepełnosprawnych jedynie do sfery materialnej i edukacyjno-wychowawczej. Ważne jest dążenie do integracji takich ludzi we wspólnocie eklezjalnej i cywilnej¹⁵. Oznacza to pomoc niepełnosprawnym w zajęciu należnego im miejsca w tych społecznościach i w realizacji ich powołania, zgodnie z predyspozycjami i możliwościami¹⁶.

¹¹ Por. A. D e r e ś. *Nowa „wyobraźnia miłosierdzia”* (NMI 49, 50). W: *Program duszpasterski na rok 2003/2004*. Katowice: Księgarnia św. Jacka 2003 s. 201-202.

¹² Por. M. G r z y b o w s k i. *Kościół wobec osób niepełnosprawnych. Aspekty historyczne*. AK 76:1984 z. 1 s. 37-42.

¹³ Por. H. M a t u s i e w i c z. *Opcja preferencyjna na rzecz ubogich i odepchniętych kluczowym aspektem obchodu jubileuszu*. W: *Program duszpasterski na Wielki Jubileusz Roku 2000*. Katowice: Księgarnia św. Jacka 1999 s. 289-290.

¹⁴ J a n P a w e ł II. *Przesłanie Ludzie najstarsi i najbardziej potrzebujący w życiu społeczeństwa* (7.01.2004). OsRomPol 25:2004 nr 4 s. 16-17.

¹⁵ J a n P a w e ł II. *Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański Sprawni inaczej* (Rzym 3.12.2000). OsRomPol 22:2001 nr 2 s. 44.

¹⁶ T e n ż e. *Przemówienie Szacunek dla życia najstarszych* (Rzym 13.11.2004). OsRomPol 26:2005 nr 2 s. 40.

Obecność osób niepełnosprawnych w Kościele-wspólnocie miłości wiąże się z ich podmiotowym zaangażowaniem na rzecz tej wspólnoty i jej członków. Ludzie z ograniczeniami powinni brać udział w działalności pomocowej adresowanej do innych osób, a zwłaszcza cierpiących, chorych i niepełnosprawnych. Posługę taką mogą oni realizować indywidualnie, a w większym zakresie w sposób zorganizowany. Wsparcie ze strony ludzi sprawnych, działalność w ramach organizacji pomocowych daje szansę lepszego wykorzystania indywidualnych predyspozycji osób niepełnosprawnych w dziele pomocy potrzebującym.

2. DIECEZJA JAKO MIEJSCE DUSZPASTERSTWA NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Diecezja jest to „część Ludu Bożego, powierzona pieczy pasterskiej biskupa i współpracujących z nim kapłanów, tak by trwając przy swym pasterzu i zgromadzona przez niego w Duchu Świętym przez Ewangelię i Eucharystię, tworzyła Kościół partykularny, w którym prawdziwie obecny jest i działa jeden, święty, katolicki i apostołski Kościół Chrystusowy” (DB 11). Z nauczania Soboru Watykańskiego II wynika, że diecezja jest konkretnym uobecnieniem Kościoła powszechnego i jego reprezentacją. Będąc jego częścią, przedstawia jego całość. W diecezji obecny jest cały Kościół Chrystusowy, ponieważ głoszone jest w niej słowo Boże, sprawowana jest liturgia i pod przewodnictwem biskupa realizowana jest posługa chrześcijańskiej miłości. Tam kontynuowana jest misja powierzona Kościołowi przez Chrystusa, dzięki której dokonuje się dzieło zbawienia i uświęcenia człowieka oraz budowanie Królestwa Bożego na ziemi, zdążającego do swego eschatologicznego wypełnienia¹⁷.

Do podstawowych celów duszpasterstwa w diecezji należy głoszenie słowa Bożego. Służy ono umacnianiu wiary wierzących i nawoływaniu do uwierzenia dystansujących się od Chrystusa i Kościoła. Treścią przepowiadania w diecezji jest przede wszystkim Dobra Nowina o zbawieniu dokonany przez Jezusa Chrystusa. W jej świetle należy interpretować rzeczywistość ziemską, a przede wszystkim prowadzić słuchaczy do pojmowania w myśl Kościoła osoby ludzkiej, jej życia i wolności. Podobnie należy uczyć adresa-

¹⁷ Por. R. K a m i ń s k i. *Urzeczywistnianie się Kościoła dzisiaj*. W: *Teologia pastoralna*. T. 1. Red. R. Kamiński. Lublin: Atla 2 2000 s. 153.

tów przepowiadania postrzegania i oceniania małżeństwa i rodziny oraz życia społecznego we wszystkich jego wymiarach (zob. DB 12).

Sobór Watykański II wskazuje biskupom, aby głoszenie słowa Bożego dostosowywali do potrzeb słuchaczy. Powinni oni uwzględniać ich sytuację życiową, a zwłaszcza trudności, jakie przeżywają. Ze względu na fakt, że część adresatów słowa Bożego napotyka na przeszkody w nawiązywaniu i podtrzymywaniu dialogu zbawczego, obowiązkiem biskupów jest zbliżanie się do nich, szukanie ich i prowadzenie z nimi dialogu. Prowadzenie dialogu przez biskupów ze wszystkimi adresatami słowa Bożego, a zwłaszcza z mającymi trudności w jego podtrzymywaniu, powinno być nacechowane miłością, pokorą, delikatnością i roztropnością. Dialog ten powinien prowadzić do pogłębienia więzi między słuchaczami słowa Bożego a biskupem i Kościołem (por. DB 13).

W przepowiadaniu należy zwrócić uwagę na zagadnienia szczególnie niepokojące i poruszające adresatów słowa Bożego. Przekaz kierowany do osób niepełnosprawnych powinien zatem zawierać, oprócz orędzia zbawienia, także treści związane z ograniczeniami będącymi udziałem takich ludzi. Przepowiadanie Dobrej Nowiny powinno być wzbogacone o współczesne zdobycze nauki, a zwłaszcza osiągnięcia w dziedzinie psychologii, pedagogiki, socjologii, medycyny i innych nauk podejmujących zagadnienie niepełnej sprawności.

Zadaniem biskupów jest troska o nauczanie niepełnosprawnych w każdym wieku oraz dostosowanie do ich możliwości pojmowania form i metod przepowiadania. Biskupi powinni korzystać ze współczesnych środków głoszenia słowa Bożego, a także wykorzystywać dotychczas istniejące. Do ich zadań należy również troska o pozyskanie i przygotowanie pomocników w dziele nauczania (por. DB 14).

„Naznaczeni pełnią sakramentu kapłaństwa” (KK 26) biskupi są głównymi szafarzami sakramentów świętych i modlą się za powierzony sobie lud. Są oni także „kierownikami, krzewicielami i stróżami całego życia liturgicznego w powierzonym sobie Kościele” (DB 15). Ta działalność biskupów zmierza do uświęcenia wierzących. Sobór Watykański II wskazuje, że biskupi powinni nieustannie starać się, aby wierzący, przez słuchanie słowa Bożego, uczestnictwo w sakramentach i modlitwę, budowali kościelną wspólnotę kapłańską (por. DB 15).

Zadaniem biskupów jest troska o wzmoczenie świętości powierzonych im wiernych, stosownie do ich powołania. Troską tą powinni obejmować także ludzi niepełnosprawnych. Działalność pasterska biskupów w tym względzie, poparta osobistym świadectwem świętości przez „miłość, pokorę i prostotę

życia”, zmierza do uświęcenia nie tylko części ludu Bożego w powierzonych diecezji, ale całego Kościoła Chrystusowego (DB 15).

Pod kierunkiem biskupa, jako pasterza i ojca powierzonych jego pieczy wiernych, w diecezji buduje się kościelna wspólnota oparta na chrześcijańskiej miłości. Według nauczania soborowego, biskupi powinni dawać świadectwo miłości i pasterskiej troski o innych, a swoją posługę wykonywać w duchu służby (DB 16). Mają oni za zadanie uczyć miłości braterskiej powierzonych sobie wiernych, tak aby w sposób świadomy wypełniali swoje obowiązki i budowali wspólnotę ludzką i kościelną.

Specjalną troską w diecezji powinni być objęci ci, którzy „ze względu na warunki życia nie mogą dostatecznie korzystać z ogólnej zwykłej opieki duszpasterskiej proboszczów lub całkowicie są jej pozbawieni” (DB 18). Do takich osób zaliczają się niepełnosprawni, którzy ze względu na ograniczenia fizyczne i psychiczne nie są w możności w pełni uczestniczyć w życiu parafialnym. Sobór Watykański II wskazuje, że do osób takich należy wyjść z odpowiednimi metodami duszpasterskimi (DB 18).

W celu zaradzenia duchowym i materialnym oczekiwaniom niepełnosprawnych biskupi powinni dobrze poznać ich potrzeby, z uwzględnieniem kontekstu, w jakim żyją. Jeśli okaże się to konieczne, biskupi w ich rozeznaniu winni posiłkować się badaniami, zwłaszcza socjologicznymi (DB 16). Dogłębne poznanie sytuacji i potrzeb osób niepełnosprawnych umożliwia dobór właściwych metod i środków pastoralnych do zaspokojenia ich potrzeb.

Obecność osób niepełnosprawnych we wspólnocie kościelnej obliguje jej pasterzy nie tylko do zapewnienia im odpowiednich środków do uświęcenia i zbawienia, ale także do podmiotowego angażowania ich w życie społeczności. Należy umożliwić osobom z ograniczeniami, na miarę ich możliwości, wypełnienie ich powołania do apostołstwa. Zadaniem biskupów, jak uczy Vaticanum II, jest uświadamianie tego obowiązku ciężącego na wszystkich wierzących, jak również dostosowanie instytucji diecezjalnych i jej wspólnot do obecności i posługi niepełnosprawnych. Należy popierać rozwijanie osobistych charyzmatów przez osoby z obciążeniami, aby mogły służyć nimi wspólnocie lokalnej i całemu Kościołowi (por. DB 17).

Pomoc w realizacji duszpasterstwa niesie biskupowi kuria diecezjalna, której struktura odpowiada potrzebom pastoralnym diecezji¹⁸. Szczególne znaczenie ma w niej wydział duszpasterski, w którym są organizowane

¹⁸ Por. t e n ż e. *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*. Lublin: Atla 2 1997 s. 245-246.

i koordynowane inicjatywy o zasięgu diecezjalnym. Struktura tej agendy powinna być nakierowana na rozwój duszpasterstwa w diecezji i uwzględniać aktualne i przyszłe wyzwania pastoralne¹⁹. Duszpasterstwu niepełnosprawnych winny być przypisane odrębne referaty, odpowiadające poszczególnym kategoriom niepełnosprawności. Należy im nadać rangę odpowiadającą współczesnym trendom w trosce o niepełnosprawnych w życiu społecznym.

Sobór Watykański II wskazuje, że „bliższymi współpracownikami biskupa są również kapłani, którym on powierza obowiązki duszpasterskie lub też dzieła apostolatu o charakterze ponadparafialnym, [...] odnośnie specjalnych grup wiernych, bądź też specyficznego rodzaju działalności” (DB 29). Do ich grona należy zaliczyć duchownych pracujących z osobami niepełnosprawnymi, ponieważ ich działalność dotyczy całego terytorium diecezji lub jej części i ma specyficzny charakter. Specyfika ich posługi wynika z charakteru jej adresatów. Praca w środowisku osób niepełnosprawnych wymaga specjalistycznego przygotowania, odpowiadającego rodzajowi ograniczenia, jakim są dotknięci, jak również odpowiednich predyspozycji. Duchowni ci powinni kierować właściwymi referatami kurii diecezjalnej i być reprezentowani w diecezjalnej radzie duszpasterskiej.

3. FORMY DUSZPASTERSTWA NIEPEŁNOSPRAWNYCH W DIECEZJI

Będąc członkami ludu Bożego, osoby niepełnosprawne uczestniczą w realizacji podstawowych funkcji Kościoła. Ze względu na ograniczenia fizyczne lub umysłowe wymagają one dostosowania form i metod duszpasterskich do ich możliwości, aby mogły w pełni korzystać z dóbr duchowych danych Kościołowi przez Chrystusa oraz angażować się w życie wspólnoty eklezjalnej, służąc jej otrzymanymi charyzmatami.

Uczestnictwo niepełnosprawnych w Kościele-wspólnocie wiary wymaga dostosowania przepowiadania do możliwości ich percepcji i umożliwienia im dawania świadectwa słowa na miarę posiadanych możliwości. Dzieci i młodzież niepełnosprawna objęta jest katechezą w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych²⁰. Programy katechetyczne dostosowane są do rodzaju

¹⁹ Por. t e n ż e. *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007 s. 113.

²⁰ Por. A. K i c i ń s k i. *Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007 s. 218-272.

i stopnia niepełnosprawności²¹. Katechetami są duchowni, osoby świeckie i konsekrowane mające, oprócz wykształcenia teologicznego, przygotowanie w zakresie pedagogiki specjalnej. Organizacja katechezy w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych znajduje się w gestii proboszczów parafii właściwych dla ośrodków.

W znacznej mierze nierozwiązanym problemem pastoralnym pozostaje nadal głoszenie słowa Bożego niepełnosprawnym dorosłym. Katechezą dorosłych objęci są stosunkowo nieliczni spośród nich, zaś najczęściej kierowaną formą przepowiadania do nich jest homilia. Homilie głosi się zazwyczaj podczas systematycznych i okolicznościowych spotkań osób niepełnosprawnych. W spotkaniach takich uczestniczy jednak ograniczona liczba osób z tego środowiska.

Osoby niepełnosprawne należy formować do dawania świadectwa wiary. Jest ono cenne dla innych osób z ograniczeniami, które mogą być w ten sposób motywowane do przełamywania barier w oparciu o zawierzenie Bogu. Świadectwo wiary jest ważne także w środowisku osób sprawnych, które z postawy niepełnosprawnych mogą czerpać inspirację i wzór do pogłębiania życia duchowego.

Uczestnictwo niepełnosprawnych w Kościele-wspólnocie kultu wymaga dostosowania szafowania sakramentów do ich potrzeb i możliwości oraz wdrożenia ich w życie modlitwy²². Przygotowanie do Pierwszej Komunii Świętej i spowiedzi, do bierzmowania, bliższe przygotowanie do sakramentu małżeństwa odbywa się zazwyczaj na terenie ośrodków szkolno-wychowawczych, w oddziałach szkolnych będących stosunkowo nielicznymi grupami osób. W wielu przypadkach, uwarunkowanych rodzajem i stopniem niepełnosprawności, przygotowanie to ma charakter indywidualny. Szczególnego wsparcia ze strony duszpasterzy i wiernych wymaga też późniejsze przystępowanie niepełnosprawnych do sakramentów i uczestnictwo w liturgii. Dostosowania do potrzeb osób z ograniczeniami wymagają obiekty kościelne²³. Sza-

²¹ Por. A. K. S z a g u n. *Behinderung. Ein gesellschaftliches, theologisches und pädagogisches Problem*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1983 s. 122-128.

²² Por. R. K a m i ń s k i. *Diecezja i parafia miejscem pastoralnej postługi względem chorych i cierpiących*. ŚSHT 33:2000 s. 277-279.

²³ Dostosowanie obiektów sakralnych rozumie się zazwyczaj jako likwidację barier architektonicznych w celu umożliwienia korzystania z nich przez osoby z dysfunkcjami aparatu ruchowego, poruszających się na wózkach inwalidzkich. Oprócz budowania podjazdów czy likwidacji progów należy ponadto zatroszczyć się o miejsce do spowiedzi dla głuchoniemych, założyć pętlę indukcyjną, przystosować konfesjonały dla niewidomych i wprowadzić inne usprawnienia.

farze sakramentów i osoby im pomagające powinny zostać odpowiednio przygotowane.

Duszpasterstwo niepełnosprawnych w zakresie funkcji pasterskiej obejmuje wiele różnorodnych działań. Współcześnie dużym wyzwaniem jest działalność na rzecz integracji eklezjalnej i społecznej takich osób. Dotyczy ono integracji niepełnosprawnych we wspólnotach lokalnych, parafialnych oraz w środowisku osób z określonym rodzajem ograniczenia. W posłudze na rzecz integracji w lokalnym środowisku społecznym i kościelnym duszpasterstwo staje wobec konieczności ukazywania godności ludzi z niepełną sprawnością i wspierania ich wszechstronnego rozwoju, co wynika z zasady personalizacji. Zasada optymalizacji wydobywa natomiast potrzebę formacji lokalnych społeczności do akceptacji takich osób i umożliwienia im podmiotowego zaangażowania się w życie środowiska.

Duszpasterstwo obejmuje również działalność na rzecz integracji i aktywizacji środowiska osób z określoną niepełnosprawnością. Wprawdzie niepełnosprawni mają różne organizacje społeczne, ale nie zaspokajają one wszystkich potrzeb tych osób, a zwłaszcza religijnych, i nie obejmują wielu z nich. Duszpasterstwo powinno objąć swoim zasięgiem wszystkie osoby dotknięte niepełnosprawnością, ich rodziny, środowisko sąsiedzkie i kręgi towarzyskie.

Duszpasterstwo niepełnosprawnych w zakresie funkcji pasterskiej przejawia się w pomocy materialnej, rehabilitacyjnej, edukacyjnej i wychowawczej. Osoby z ograniczeniami określane są w Kościele mianem „ubogich” i objęte opcją preferencyjną na ich rzecz²⁴. Konieczność pomocy materialnej niepełnosprawnym wynika z faktu, że znaczna ich część utrzymuje się tylko z renty inwalidzkiej. Stosunkowo nieliczni z nich podejmują pracę zarobkową. Wsparcie materialne ze strony Kościoła obejmuje przede wszystkim pomoc rzeczową, udzielaną systematycznie i doraźnie. Instytucje diecezjalne udzielają dopłat do wyżywienia i wypoczynku niepełnosprawnych i ich rodzin. Kierowane są do nich także inicjatywy o charakterze kulturalnym i rekreacyjnym.

W diecezjach podejmowane są działania na rzecz wszechstronnej rehabilitacji niepełnosprawnych. Wprawdzie najpełniej rehabilitacja prowadzona jest przez wyspecjalizowane ośrodki, jednak Kościół angażuje się w rehabilitację psychiczną, społeczną i zawodową. Prowadzone są warsztaty terapii zajęciowej, zakłady pracy chronionej, poradnie, punkty konsultacyjne i inne placówki²⁵.

²⁴ Por. W. P r z y g o d a. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2004 s. 213-217.

²⁵ Por. t e n ż e. *Posługa charytatywna Kościoła wobec osób niepełnosprawnych*. HD

W posłudze pastoralnej wobec niepełnosprawnych władza diecezjalna powinna kierować się zasadą pomocniczości²⁶. Jakkolwiek diecezja jest uobecnieniem i konkretyzacją Kościoła powszechnego, to realizacja osobistych więzi wierzących z Bogiem i budowanie przez nich wspólnoty eklezjalnej realizuje się głównie w parafii. Z tego względu duszpasterstwo niepełnosprawnych powinno być realizowane przede wszystkim na szczeblu parafialnym, zaś diecezja powinna wspierać parafię w posłudze pastoralnej wobec osób z ograniczeniami²⁷.

W diecezji potrzebny jest program duszpasterski dotyczący posługi wobec niepełnosprawnych. Powinien on obejmować zagadnienie organizacji duszpasterstwa poszczególnych grup osób z ograniczeniami, form i metod pracy. Omówiony powinien zostać tam zakres pomocy diecezji dla parafii oraz udziału parafii w wysiłku całej diecezji. Konieczne jest również opracowanie sposobów przygotowania duchownych oraz osób konsekrowanych i świeckich do pracy z niepełnosprawnymi na szczeblu diecezjalnym i parafialnym. Szczególnie ważna jest w tym względzie formacja pastoralna i duchowa²⁸.

Uzupełniającą i inspirującą rolę względem duszpasterstwa zwyczajnego pełni duszpasterstwo nadzwyczajne. W posłudze wobec osób niepełnosprawnych duszpasterstwo nadzwyczajne ma na celu wyjście naprzeciw tym ich potrzebom, które nie są zaspokajane w parafii. Potrzeby te dotyczą przede wszystkim słuchania słowa Bożego, uczestnictwa w liturgii, a zwłaszcza przystępowania do sakramentów. Ponadto duszpasterstwo nadzwyczajne umożliwia tworzenie wspólnoty osób z tym samym rodzajem ograniczenia i ich bliskich. Dla realizacji tych celów w każdej diecezji powinno zostać powołane odrębne duszpasterstwo nadzwyczajne dla niepełnosprawnych określonej kategorii. Powinno ono być realizowane pod kierunkiem odpowiednio przygotowanego duszpasterza. Formy i metody pracy w środowiskach niepełnosprawnych powinny być natomiast dostosowane do potrzeb i możliwości tych osób. Działalność pastoralna winna dotyczyć całokształtu życia osób z ograniczeniami i ich bliskich oraz obejmować oprócz sfery religijnej także dziedzinę kultury, pracy, nauki, rekreacji itd.

74:2004 nr 1 s. 66-70.

²⁶ Por. B. D r o ż d ż. *Wspieranie dzieł promujących międzyludzką solidarność*. W: *Teologia pastoralna*. T. 2. Red. R. Kamiński. Lublin: Atla 2 2002 s. 552-553.

²⁷ Por. D. L i p i e c. *Duszpasterstwo niepełnosprawnych w parafii*. „Perspectiva” 8:2009 nr 2 s. 116-122.

²⁸ Por. M. F i a ł k o w s k i. *Duszpasterstwo niewidomych*. W: *Duszpasterstwo specjalne* s. 201-202.

Możliwości parafii przekracza również troska o niepełnosprawnych w zakresie rehabilitacji, opieki i stałej pomocy materialnej. Taką troskę może realizować diecezja przez wyspecjalizowane instytucje. Instytucją taką jest najczęściej Caritas diecezjalna, która prowadzi stacje opieki, warsztaty terapii zajęciowej, poradnie, zakłady pracy chronionej, organizuje wypoczynek dla niepełnosprawnych i ich rodzin, udziela wsparcia materialnego²⁹. Działalność taką prowadzą także powoływane w diecezjach stowarzyszenia. Ich posługa adresowana jest do osób z różnymi rodzajami ograniczeń³⁰.

Inicjatywami sprzyjającymi integracji środowisk niepełnosprawnych, jak również integracji społecznej i eklezjalnej takich osób są kongresy, sympozja, zjazdy i różnego rodzaju spotkania. Umożliwiają one poznanie problemów ludzi niepełnosprawnych przez sprawnych i uświadomienie ich potrzeb w życiu religijnym i społecznym. Inicjatywy takie, będące swego rodzaju manifestacją osób niepełnosprawnych i ich środowisk, służą budzeniu wrażliwości na ich obecność w parafiach i podejmowaniu przez nich apostolskiej aktywności we własnych wspólnotach.

*

Kościół od początku istnienia troszczył się o osoby niepełnosprawne, przede wszystkim zapewniając opiekę i utrzymanie. Z biegiem czasu troska ta przybierała coraz bardziej wyspecjalizowane formy, adekwatne do rodzaju i stopnia ograniczenia fizycznego lub psychicznego. Powstawały również różnorakie instytucje podejmujące działalność na rzecz ludzi z niepełną sprawnością. Szczególne jednak zadanie posługi wobec takich osób ma diecezja, będąca reprezentacją i uobecnieniem Kościoła. Posiada ona wszelkie potrzebne środki do realizacji posłannictwa zbawczego w środowisku niepełnosprawnych.

Zmieniająca się sytuacja osób niepełnosprawnych w społeczeństwie i coraz szersze możliwości angażowania się Kościoła w życie społeczne wskazują na konieczność dostosowania duszpasterstwa diecezjalnego do aktualnych potrzeb środowisk ludzi z ograniczeniami. Konieczne jest większe wsparcie duszpasterstwa diecezjalnego dla parafii, w których żyją ludzie niepełnosprawni

²⁹ Por. B. D r o ǳ. *Posługa społeczna Kościoła*. Legnica: Biblioteka WSD Diecezji Legnickiej 2009 s. 326-330.

³⁰ Por. H. R. H e r b s t. *Behinderte Menschen In Kirche und Gesellschaft*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer 1999 s. 289-299.

w celu pełniejszej ich integracji z lokalną wspólnotą i zaspokajania w większym stopniu potrzeb religijnych. Odnowy wymagają również poszczególne kategorie duszpasterstwa nadzwyczajnego adresowane do różnych grup niepełnosprawnych. Zorganizowane zostały one w poprzedniej epoce i dostosowane do ówczesnych uwarunkowań społeczno-religijnych. W większym zakresie należy organizować pomoc rehabilitacyjną w różnych jej aspektach, aby umożliwić ludziom z ograniczeniami zajęcie należnego im miejsca w społeczeństwie.

WYBRANA BIBLIOGRAFIA

- B o r y s z e w s k i P.: Spółdzielnia socjalna dla niepełnosprawnych – niewykorzystana szansa. W: Przestrzenie pracy socjalnej. Red. J. Stala. Tarnów: Biblos 2010.
- Etyczne i duchowe potrzeby osób niepełnosprawnych. Red. R. Buchta, K. Sosna. Katowice: Księgarnia św. Jacka 2007.
- Katecheza osób szczególnej troski. Stan aktualny, propozycje na przyszłość. Red. A. Kiciński. Kraków: WAM 2008.
- Katecheza specjalna dzisiaj. Problemy i wyzwania. Red. J. Stala. Kielce: Jedność 2003.
- L i j k a K.: Niepełnosprawni i Eucharystia. „Teologia Praktyczna” 5:2004 s. 69-80.

PASTORATE OF THE DISABLED IN THE DIOCESE

S u m m a r y

The diocese is the Catholic Church made manifest in a definite place. The Church is realized there in its priestly, teaching and pastoral functions. Owing to the bishop's ministry the diocese is a part of the Catholic Church, and at the same time it is a particular Church that has its own identity and specificity. The bishop's ministry is directed to all the faithful in the diocese. Disabled people are entrusted to his special care, as they cannot fully realize the Christian mission in the parish. For them the bishop, along with the diocesan curia and properly prepared priestly and lay assistants, organizes a special kind of pastorate that has a supra-parish character. He also supports efforts made by parish priests on the basis of the principle of personalization, normalization and integration. It is also the bishop's task to offer material, educational and teaching aid, as well as help in their rehabilitation.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: duszpasterstwo, duszpasterstwo niepełnosprawnych, niepełnosprawni, diecezja, duszpasterstwo w diecezji.

Key words: pastorate, pastorate of the disabled, the disabled, diocese, pastorate in the diocese.